חיי שרה ג

א. „ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה ותלד לו גו׳״[1].

וידועה התמי׳ בזה: בכמה כתובים קודמים מפורש, שלידת יצחק בהיות אברהם בן מאה היתה דבר נסי (לא רק בגלל גילה של שרה אלא גם) כיון ש־אברהם הי׳ בגיל שע״פ טבע אינו יכול להוליד:

„ויפל[2] אברהם על פניו ויצחק ויאמר בלבו הלבן מאה שנה יולד (ואם שרה הבת תשעים שנה תלד)״; „ואברהם[3] ושרה זקנים באים בימים גו׳ ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלותי היתה לי עדנה ואדוני זקן״; „ותאמר מי מלל לאברהם גו׳ כי ילדתי בן לזקוניו״[4], ועד „שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה״[5].

ע״פ זה יש להבין מדוע כשנולדו לאברהם עוד ששה בנים, ארבעים שנה לאחרי לידת יצחק, כשהי׳ בן ק״מ שנה[6], לא נתפרש בכתוב שזהו דבר נסי ומופ־לא וכו׳.

והנה הרמב״ן[7] כתב אודות לידת יצחק שאין הפלא בבן ק׳ שיוליד[7], ומביא ראי׳ מהנ״ל — ש„אחרי זה מ׳ שנה הוליד בנים רבים מקטורה״. אבל אין לפרש כן שיטת ודעת רש״י, שהרי מ־פשטות הכתובים הנ״ל לא משמע כן, ואם ס״ל לרש״י הכי הי׳ לו לפרשו, ויתרה מזה מפירושו גופא[8] משמע ל־היפך, שכתב „אע״פ שדורות הראשונים היו מולידין בני ת״ק שנה בימי אברהם נתמעטו השנים כבר ובא תשות כח בעולם וצא ולמד מעשרה דורות שמנח ועד אברהם שמיהרו תולדותיהם בני ס׳ ובני ע׳״[8].

ואפילו את״ל שאצל אברהם[9] לא הי־תה תשות כח עד היותו בן מאה[10] [או ש(לאחר זמן ד„ואברהם[11] ושרה זקנים״) חזר לנעורותו והוליד בהיותו בן מאה[12]], הרי לאחרי זה נאמר בפרשתנו (עוד פעם) „ואברהם זקן בא בימים״[13], היינו

---

1) פרשתנו כה, א.

2) לך יז, יז.

3) וירא יח, יא־יב. וראה שם, יג.

4) שם כא, ז.

5) לשון רש״י ר״פ תולדות.

6) ראה רש״י פרשתנו (כד, סב) שבעת שחזר יצחק מהליכתו להביא את הגר לאברהם שישאנה פגש את רבקה כו׳, ויצחק נשא את רבקה בהיותו בן ארבעים שנה (תולדות כה, כ).

7) וראה גם רמב״ן ויגש מו, טו.

8) ראה גם ראב״ע לך שם. אלא שממשיך „וכ־אשר תסתכל ותרא כי דבר שרה נפלא מדבר אברהם״.

9) ראה בארוכה במפרשי רש״י לך שם. ולדעת כמה (הרא״ם ועוד) לא הי׳ שום נס בזה שאברהם הוליד. אבל ראה גו״א ובאר בשדה שם (ועוד), שגם בזה שאברהם הוליד הי׳ נס, כדיוק לשון הכתובים הנ״ל. וראה הערה הבאה.

10) ראה בארוכה לקו״ש ח״כ ע׳ 80 ואילך. אבל גם בפרש״י יש לפרש בכמה אופנים. ובפרט שברש״י אין בירור גמור, ע״ד שרש״י עצמו ב־פשש״מ מביא כמ״פ ב׳ (ויותר) פירושים בכתוב.

ועוד, דאפילו את״ל (כנ״ל) דאצל אברהם לא הי׳ נס מאחר שלא היתה אצלו תשות כח מתחילה, הרי זה גופא הוא פלא וחסד — ראה פרש״י לך שם.

11) וירא יח, יא.

12) ראה ב״ר פנ״ג, ט „מלל . . מוליד למאה שנה . . יבשה ונעשה מלילות״. וראה ב״ר שהובא בסמוך בפנים.

13) כד, א. — וראה לעיל ע׳ 89 ואילך.

שהי' אצלו זיקנה שנוסף לאח"ז, וא"כ הרי הולדת בני קטורה בהיותו בן ק"מ היא דבר נסי.

וכמובן מדברי המדרש[14] על הכתוב „ואברהם זקן גו'" — „אמר ר' יוחנן כבר כתיב ואברהם ושרה זקנים מה ת"ל ואברהם זקן אלא שהחזירו הקב"ה לימי נערותיו צריך לכתוב פעם שני' ואברהם זקן, רב אמי אמר כאן זקנה שיש בה לחלוחית ולהלן בזקנה שאין בה לח־לוחית"[15] — הרי שאפילו את"ל שלידת יצחק היתה נס מצד אברהם (שזקנה ותשות כח השייכת להולדה לא שלטה עליו), מ"מ צריך לנס בשביל הולדת הבנים מקטורה שהיתה לאחרי שכבר נאמר עוה"פ „ואברהם זקן בא בימים"[16].

ב. ויש לומר נקודת הביאור בזה:

בסיפור לידת יצחק נאמר[17] „ותאמר שרה צחוק עשה לי אלקים כל השומע יצחק לי", ופרש"י[18] „הרבה עקרות נפק־דו עמה, הרבה חולים נתרפאו בו ביום, הרבה תפלות נענו עמה, ורב שחוק הי' בעולם", הרי שהנס דלידת יצחק הי' באופן כזה שגרם ישועה והצלה בכל העולם, עד שהביא ששמחה ורב שחוק הי' בעולם.

ובזה יובן מ"ש רש"י שם עה"פ[4] היניקה בנים שרה — „מהו בנים לשון רבים, ביום המשתה הביאו השרות את בניהן עמהן והניקה אותם, שהיו אומרות לא ילדה שרה אלא אסופי הביאה מן השוק"[19], וכן בפרשת לך לך[20] פרש"י „ובהנקת שדים כשנצרכה לכך ביום מש־תה של יצחק שהיו מרננים עליהם שה־ביאו אסופי מן השוק ואומרים בננו הוא והביאה כל אחת בנה עמה ומניקתה לא הביאה והיא היניקה את כולם".

דלכאורה, אם טעם הדבר הי' רק כדי להוכיח ששרה ילדה את יצחק ואינו אסופי מן השוק, הי' מספיק שכולם יראו שמניקה את יצחק, או שתניק עוד כמה בנים, אבל למה הוצרכה להניק את „כולם"? אלא שהי' בזה ענין נוסף, שהנס דלידת יצחק גרם לכו"כ עניני השפעה ועד ל„רב שחוק . . בעולם", ולכן בא זה לידי ביטוי גם בזה שהניקה בניהם של כל השרות.

ועפ"ז י"ל, שכשם שמצינו אצל שרה, שהנס דלידת יצחק גרם לעוד כמה נסים אצלה ובזכותה, ונסים שהביאו ישועה והצלה בעולם („הרבה עקרות נפקדו עמה . . נענו עמה", ועד להניק בניהם של כל השרות) — עד"ז הוא בנוגע לאברהם, שהנס דלידת יצחק גרם לעוד נסים אצלו, שנולדו לו עוד בנים בדרך פלא ונס (לאחרי ש„אברהם זקן בא בימים"), ובנים אלו אינם בני ישראל אלא מאומות העולם (ע"ד הנ"ל בשרה).

ג. אלא שטעמא בעי: מהו הטעם שהנס דלידת יצחק גרם לעוד נסים שיהי' „שחוק . . בעולם"?

וגם יש להבין השינוי בזה בין אב־רהם לשרה:

א) אצל שרה היתה פעולה זו בעולם

14) ב"ר פמ"ח, טז.

15) ראה בארוכה מפרשי המדרש.

16) וראה בארוכה נזר הקודש (השלם) לב"ר שם (וראה גם באר בשדה לך שם). וראה פי' מהרז"ו שם. ועוד.

17) וירא כא, ו.

18) והוא בב"ר פנ"ג, ח. וראה פסיקתא רבתי פ' מב (מג) — וה' פקד. פסיקתא דר"כ פ' כב — שוש אשיש.

19) מב"מ פז, א. ב"ר שם, ט. ובכ"מ. וראה פדר"א פנ"ב. פסיקתא דר"כ שם.

20) יז, טז. ומסיים: בראשית רבה רמזו במקצת.

תיכף ומיד, „הרבה עקרות נפקדו בו ביום", וכן זה שהניקה בנים שרה, ואילו אצל אברהם הי' זה משך זמן רב — ארבעים שנה — אחר לידת יצחק.

ב) אצל שרה בא זה כתוצאה ממילא מלידת יצחק, בלי פעולה מיוחדת מצד שרה, משא"כ אצל אברהם הי' זה כענין בפ"ע, הולדת בנים — אוה"ע (מקטורה) באופן נסי.

ויש לומר, שבזה נרמז ענין עיקרי ויסודי בהשפעת בני ישראל באומות העולם.

דהנה מצינו שקודם לידת יצחק הי' צ"ל שינוי שמם של אברהם ושרה, כ־פרש"י[21] „אברם אין לו בן אבל אברהם יש לו בן, וכן שרי לא תלד אבל שרה תלד". שהטעם הוא לפי ש„אני קורא לכם שם אחר וישתנה המזל". ביחד ע"ז מסתבר לומר, שלידת יצחק שייכת ל־תוכן ב' השמות החדשים: „אברהם" ו„שרה".

ולכאורה תמוה: תוכן השמות „אב־רהם" ו„שרה" (ביחס ל„אברם" ו„שרי") מורה על השליטה על כל העולם — „אב המון גוים נתתיך"[22], לא רק „אברם" — „אב לארם" אלא „אב לכל העולם"[22], ו„שרה" פירושו (כפרש"י[23]) „[לא] שרי (דמשמע) לי ולא לאחרים כי שרה סתם שמה שתהא שרה על כל": ומהי ה־שייכות בין שינוי השמות האלה ללידת יצחק, שהוא התחלת עם ישראל, „כי ביצחק יקרא לך זרע"[24]?

ומשמע מזה, שענין עיקרי בלידת יצחק (ועם ישראל) הוא הפעולה (וה־שליטה) על אומות העולם.

ועפ"ז יש לומר, שזהו תוכן ענין הנסים שבאו בהמשך ללידת יצחק שגר־מו שיהי' „רב שחוק . . בעולם", שע"ז הודגש ענין השררה שלהם על העולם כולו, שהם הגורמים שתהי' ישועה בעולם: ובזה גופא היו שני סוגים — הנסים השייכים לשרה והנסים דאברהם (הולדת בני קטורה) — בהתאם להחילוק בין ענינו של אברהם וענינה של שרה, כדלקמן.

ד. ויובן זה בהקדם דברי הרמב"ם[25] אודות חיוב ז' מצות בני נח: „צוה משה רבינו מפי הגבורה לכוף את כל באי העולם לקבל מצות שנצטוו בני נח", „כל המקבל שבע מצות ונזהר לעשותן הרי זה מחסידי אומות העולם ויש לו חלק לעולם הבא והוא שיקבל אותן ויעשה אותן מפני שצוה בהן הקב"ה בתורה והודיענו על ידי משה רבינו כו' אבל אם עשאן מפני הכרע הדעת . . אינו מחסידי אומות העולם".

וצ"ע, הרי „משה רבינו לא הנחיל התורה והמצות אלא לישראל"[26], ומהי השייכות דב"נ למ"ת ולבנ"י ועד שבנ"י צריכים לכוף את כל באי העולם לקבל מצות שנצטוו בני נח, והם יעשו אותן מפני שצוה הקב"ה כן בתורה?

ונתבאר בזה כמ"פ[27] ע"פ מחז"ל[28] שכל הבריאה היא בשביל ישראל שנק' ראשית ובשביל התורה שנקראת ראשית,

---

21) לך טו, ה.
22) שם יז, ה ובפרש"י.
23) שם יז, טו.
24) וירא כא, יב.
25) הל' מלכים פ"ח ה"י וי"א.
26) רמב"ם שם ריש הלכה יו"ד.
27) ראה לקו"ש ח"כ ע' 140 ואילך. וש"נ.
28) פרש"י ר"פ בראשית. וראה תנחומא בא־בער שם יו"ד. אותיות דרע"ק אות ב'.

היינו שאין זה דבר נוסף על מציאות הבריאה, אלא זה קשור עם עצם מציאותה[29]. ולכן, לאחרי לידת עם ישראל ונתינת התורה, אי אפשר שיהי' איזה ציווי ה' לעולם מבלי אמצעות התורה וישראל – ולכן תלוי קיום שבע מצות ב"נ בתורה ובישראל.

ויש לדייק ברמב"ם הנ"ל, אשר שני הפרטים הנ"ל (א) „צוה משה רבינו מפי הגבורה לכוף את כל באי העולם לקבל מצות שנצטוו בני נח", (ב) שצריך לעשות אותן „מפני שצוה בהן הקב"ה בתורה והודיענו על ידי משה רבינו" – כתבם הרמב"ם בשתי הלכות נפרדות.

ולכאורה, מזה שלא הזכיר הרמב"ם בהמשך להחיוב „לכוף את כל באי העולם לקבל מצות שנצטוו" שחיוב זה כולל שקבלת המצוות שלהם תהי' מפני שצוה בהן הקב"ה בתורה, וכתב תנאי זה („והוא שיקבל כו'") בהלכה בפני עצמה בהגדרת „חסידי אומות העולם", מובן, שדין זה („והוא שיקבל אותן . . מפני ש־צוה בהן הקב"ה בתורה") הוא דין בפ"ע [וצ"ע אם יש חיוב על בנ"י לכוף את כל באי העולם שיהיו חסידי אוה"ע].

אבל מזה שהביא הרמב"ם גם תנאי זה בהמשך לחיוב דישראל לכוף כו', מש־מע, שאף שאין זה חלק מהחיוב הא', מ"מ, שלימות הקבלה של הבן נח (שתח־לתה באה ע"י כפיית ישראל), שמקבל המצוות מחמת ציווי הקב"ה בתורה, יש ג"כ לה קשר עם בני ישראל[30].

ואולי י"ל, שיש ב' אופנים בפעולות בנ"י על אוה"ע: א) השפעה ע"י כפי' (אם כפשוטה[31] או ע"י כפיית דברים[32]) – לקבל מצות שנצטוו ב"נ, ב) פעולה ב־עקיפין, שבהמשך לכפי' זו באים אוה"ע לידי הכרה שצריכים לקבל המצוות „מפני שצוה בהן הקב"ה בתורה והודיענו על ידי משה רבינו כו'"[33].

ה. ויש לומר, ששני אופנים אלו מרומזים גם בסיום ב' הפרקים האח־רונים[34] של ספר הרמב"ם[35], בסוף הל' מלכים (ומלחמותיהם[36]):

---

29) וראה גם פרש"י שם א, לא (משבת פח, א. ע"ז ג, א).

30) ראה בארוכה בכ"ז לקו"ש חכ"ו ע' 132 ואילך.

31) כשיד ישראל תקיפה.

32) תו"ט אבות פ"ג מי"ד. וראה בארוכה לקו"ש שם.

33) וכן ישנם ב' אופנים אלה בפעולת בנ"י על אוה"ע במשך הדורות: א) ע"י מלחמה לכבוש ארצם, שאז דינם ש„היו לך למס ועבדוך" (שופטים כ, יא), שיקבלו עליהם שבע מצות שנצטוו בני נח והרי הם למס (רמב"ם הל' מלכים רפ"ו), ב) כמו שהי' בימי שלמה ד„וישב שלמה על כסא ה'" (דה"א כט, כג), ולא הוצרך למלחמה אלא מלכת שבא הביאה כו' ל־שלמה (מ"א י, א ואילך. דה"ב ט, א ואילך) (ובסגנון תורת החסידות, בירור בדרך מלחמה או בירור ב־דרך מנוחה – ראה לקו"ת במדבר ג, ד ואילך. וראה סה"מ תרנ"ט ע' קסב ואילך. סה"מ תש"ד ע' 106 ואילך. ועוד).

34) ובהכותרת לפרקים אלו פרק יא וי"ב בד־פוס וינציאה (רפד. שי) הוא „הלכות מלכים ומל־חמות ומלך המשיח".

35) **בשבוע זה* ביום כ"ד מרחשון הוא סיום המחזור הששי של לימוד הרמב"ם (ג"פ ליום (וכן סיום המחזור השני של לימוד הרמב"ם פרק אחד ליום), וביום כ"ה מר־חשון היא התחלת לימוד הרמב"ם מחדש – מחזור השביעי (דג"פ ליום), וכל השביעין חביבין (ומחזור השלישי – דבתלתא זימני הוי חזקה – דפרק א' ליום).**

36) זהו השם המלא כבהקדמת הרמב"ם (ב„מנין המצות על סדר הלכות הרמב"ם") ובהכותרת בספר שופטים והל' מלכים.

---

*) בשנת תש"נ – כש"ל הליקוט בפעם הא'. המו"ל.

בסוף פרק יא מסיים הרמב"ם „וקבץ נדחי ישראל . . ויתקן את העולם כולו לעבוד את ה' ביחד שנאמר[37] כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד", ובסוף פרק יב מסיים „ובאותו הזמן לא יהי' שם לא רעב כו' שהטובה תהי' מושפעת הרבה כו' ולא יהי' עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד ולפיכך יהיו ישראל חכמים גדולים ויודעים דברים הסתומים וישיגו דעת בוראם כפי כח האדם שנאמר[38] כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים".

כלומר: בסוף פרק יא מדובר אודות פעולת משיח ובנ"י באוה"ע, „ויתקן[39] את העולם כולו כו'", ואילו בסוף פי"ב מדובר אודות הנפעל באוה"ע בדרך ממילא, דפשטות הלשון „ולא יהי' עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד" (שכוונתו לכללות המין האנושי, גם אוה"ע[40]) אינו באופן שבנ"י יתעסקו עמהם. אבל מ"מ ה"ז שייך לבנ"י, היינו שזהו תוצאה מעבודת בנ"י, וכדמוכח מזה שכולל באותה הלכה הן מעלת ידיעת ה' דבנ"י והן זה שעסק כל העולם כולו יהי' לדעת את ה', והיינו שזה ש„לא יהי' עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד" יהי' קשור ותוצאה ממצב בנ"י באותו הזמן.

ובזה יובן הדיוק בדברי הרמב"ם בהלכה שלפנ"ז[41] „לא נתאוו החכמים וה־נביאים ימות המשיח לא כדי שישלטו על כל העולם ולא כדי שירדו בעכו"ם ולא כדי שינשאו אותם העמים ולא כדי לאכול ולשתות ולשמוח, אלא כדי שיהיו פנויין בתורה וחכמתה". דלכאורה תמוה, איך יעלה על הדעת לפרש ש„נתאוו החכמים והנביאים ימות המשיח . . כדי שישלטו על כל העולם . . ירדו בעכו"ם . . כדי שינשאו אותם העמים", והרי אפילו בנוגע לחכמי אוה"ע מצינו שעיקר עיסקם ומשאת נפשם הוא במושכלות[42] ואין להם תשוקה לשלוט ולרדות, וכ"ש וק"ו שכ"ה בנוגע לחכמי ונביאי ישראל?

אלא כוונת הרמב"ם היא, דסלקא דעתך אמינא שתכלית המעלה שאלי' נתאוו החכמים וכו' היא לתקן את העולם, היינו ללמד את העולם דעת את הוי' באופן של פעולה והשפעה (כמ"ש בפרק יא), שזהו ענין של שליטה ורדי' אמיתית (ברוחניות). וקמ"ל הרמב"ם כאן שזה אינו שלימות הענין, ולא בשביל זה נתאוו החכמים והנביאים לימות המשיח, אלא כדי שיהיו פנויין בתורה וחכמתה ויהיו חכמים גדולים ויודעים דברים הסתומים.

אבל אעפ"כ ממשיך, כנ"ל, שגם דרגא נעלית זו דבנ"י פועלת בעולם, שבדרך ממילא יהי' מצב כל העולם באופן נעלה ביותר, ש„לא יהי' עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד כו' שנאמר כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים".

ו. ע"פ כל הנ"ל יובן גם תוכן הענין שקודם לידת יצחק הי' צ"ל שינוי השם דאברהם ושרה, „אב המון גוים" ו„שרה על כל" — כי בראשית יצירת עם ישראל בהולדת יצחק ע"י אברהם ושרה הי' צ"ל מודגש שמציאותם של ישראל (אינה ענין ופרט בהבריאה, אלא) היא עיקר ומטרת כללות הבריאה כולה.

וזהו גם הטעם שלידתו של יצחק ב־

37) צפני' ג, ט (ושם: לעבדו. וראה לקו"ש חכ"ג ע' 103 בהערה).
38) ישעי' יא, ט.
39) ראה לקו"ש חכ"ה ע' 127 הערה 47.
40) ראה לקו"ש חכ"ז ע' 246 ואילך.
41) בפי"ב ה"ד.
42) ראה תו"א תולדות יט, רע"ג.

דרך נס היתה באופן כזה שפעל באוה"ע כנ"ל, "הרבה עקרות נפקדו עמה הרבה חולים נתרפאו בו ביום הרבה תפלות נענו עמה ורב שחוק הי' בעולם", ותוס' השפעה שבשרה באופן ד"הניקה בנים שרה", ועד"ז באברהם, שהפלא והחסד דאברהם בהולדת יצחק, פעל גם ש־הוליד עוד (ששה) בנים מקטורה — כי כדי שבנ"י יוכלו לפעול על אוה"ע, היתה פעולה מיוחדת ע"י הקב"ה שגם אוה"ע ירגישו דבר זה גופא, שעיקר מציאותו של העולם, כולל מציאותם דב"נ, הוא ישראל.

[וע"ד שמצינו בנוגע לתורה — ש־ארז"ל[43] "שכשניתנה תורה לישראל הי' קולו הולך מסוף העולם ועד סופו וכל מלכי עובדי כוכבים אחזתן רעדה ב־היכליהן כו' נתקבצו כולם אצל בלעם הרשע ואמרו לו מה קול ההמון אשר שמענו שמא מבול בא לעולם כו' א"ל חמדה טובה יש לו בבית גנזיו כו' וביקש ליתנה לבניו שנאמר[44] ה' עוז לעמו יתן מיד פתחו כולם ואמרו[44] ה' יברך את עמו בשלום"][45].

ועפ"ז מתורצת בפשטות הקושיא: ידוע דקוב"ה לא עביד ניסא למגנא, וזה מובן בפשטות, דכיון שהקב"ה קבע את הבריאה באופן מסודר וטבעי, "לא יש־בותו"[46], לא ישנה את סדרי הבריאה אלא לצורך מיוחד[47].

וא"כ תמוה, מהו הצורך וההכרח שהנס דלידת יצחק יביא ויגרום לעוד נסים — "הניקה בנים שרה" וכו', כנ"ל שייעשה נס גדול כזה, שהרבה עקרות נפקדו כו', היפך טבע הבריאה?

אלא שלא הי' בזה נס נוסף[48], כי אם המשך ותוצאה מכלֵלות הנס של לידת יצחק, כי לידת יצחק לא היתה נס פרטי, רק לאברהם ושרה, אלא נס כללי מ־לכתחילה, כדי שתהי' לידת יצחק נעשו אברהם ושרה "אב לכל העולם" ו"שרה על כל" — ובדרך ממילא כשארע הנס נפעל ונמשך ב"כל העולם" וב"כל", ונשתנו סדרי בראשית (כולל אוה"ע).

ז. והנה בפעולת הנס דלידת יצחק על אוה"ע גופא, היו שני פרטים (מצד אברהם ומצד שרה, כנ"ל) — שיש לומר, ששני ענינים אלו הם השרש לשני ה־אופנים הנ"ל בפעולת ישראל על אוה"ע — ובהתאם להחילוק בתוכן עבודת אב־רהם ושרה, המודגש גם בשמם החדש שניתן להם לפני הולדת יצחק:

אברהם ע"ש "אב המון גוים", "אב לכל העולם", מורה על שייכות ל"המון גוים", "כל העולם", ולכן גם ההשפעה הנסית שנעשתה על ידו ב"המון גוים" היתה ע"י פעולה מיוחדת מצד אברהם (להוסיף בעולם) — "ויוסף אברהם ויקח אשה גו' ותלד לו גו'" (ומטעם זה באה (לא בקירוב זמן להולדת יצחק אלא) לאחר זמן, כי בזה מודגש שבאה בדרך פעולה חדשה).

משא"כ שרה שהיא "שרה על כל", ה"ז גדר של שררה ומלכות, שהמלך הוא

43) זבחים קטז, סע"א. מכילתא ר"פ יתרו. ובכ"מ.

44) תהלים כט, יא.

45) וביותר מודגש ע"פ מרז"ל (ע"ז ב, ב. וראה ספרי ורש"י ברכה לג, ב) שהקב"ה החזיר את התורה על כל אומה ולשון כו'. וראה פנים יפות ברכה שם. אוה"ת עה"פ. ועוד.

46) נח ח, כב.

47) ראה דרשות הר"ן דרוש ח' הקדמה הא'. וראה לקו"ש ח"ו ע' 49 הערה 16. וש"נ.

48) להעיר שבב"מ (וראה גם שאר המקומות) שבהערה 19, מדגיש "ונעשה נס בשרה אמנו ונפתחו דדי' כשני מעיינות והניקה את כולן". משא"כ בפרש"י עה"ת שאינו מדגיש שהי' בזה (עוד) "נס".

מובדל מעמו, ולכן פעולת שרה על אוה"ע שבאה יחד עם לידת יצחק היתה באופן של בדרך ממילא, ריבוי ברכות באוה"ע.

ושלימות ענין זה תהי' בסוף זמן הגלות בביאת משיח צדקנו, בקיום היעוד[49] "והי' באחרית הימים נכון יהי' הר בית ה' בראש ההרים וגו' ונהרו אליו כל הגוים והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלקי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו וגו'"[50] – שמצד זה שהגילוי לבנ"י יהי' בתכלית השלימות ה"ז ישפיע בדרך ממילא על גוים ועמים רבים[51], עד להמצב ד"מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים".

(משיחות ש"פ חיי שרה וש"פ תולדות תשמ"ה; י"ט כסלו תשמ"ג)

---

49) ישעי' ב, ב ואילך.

50) ראה פרש"י ישעי' שם, ה.

51) ראה תניא ספל"ו, "שאז יזדכך גשמיות הגוף והעולם ויוכלו לקבל גילוי אור ה' שיאיר לישראל כו' ומיתרון ההארה לישראל יגי' חשך האומות גם כן כדכתיב (ישעי' ס, ג) והלכו גוים לאורך וגו' וכתיב (שם ב, ה) בית יעקב וכו'". ואף שפשטות תוכן הלשון הוא שהגהת חושך האומות הי' מיתרון ההארה לישראל, והיינו שבא בדרך ממילא, אולי י"ל שמרמז בזה לב' האופנים הנ"ל, שלכן מדייק להביא כמה פסוקים, ומודגש בהלשון שמביא בסופו (מתפלת עמידה דר"ה) "והופע בהדר גאון עוזך על כל יושבי תבל". וראה לקו"ש חכ"ג ע' 170 ואילך.